

bračna pokretljivost poljoprivrednica u sr makedoniji

mr amalija jovanović

sociologija sela 63/64 93 istraživanja

određivanje pojma

→ Bračna pokretljivost predstavlja jednu vrstu ili jedan deo celokupne društvene pokretljivosti u nekom društvu. Budući da društvena pokretljivost znači promenu društvenog položaja pojedinca zbog sticanja određenih uslova koji determiniraju društveni položaj, bračna pokretljivost znači promenu društvenog položaja putem sklapanja braka.

Zanimanje je sintetički pokazatelj¹⁾ društvenog položaja pa stoga sklapanje braka, licem određenog zanimanja, ukazuje na uzlaznu ili silaznu pokretljivost zavisno od mesta koje ono zauzima na hijerarhijskoj lestvici zanimanja. Ako su budući bračni drugovi jednakog ili sličnog zanimanja, sklapanje braka između njih ne dolazi do ostvarivanja bračne pokretljivosti, jer oni zadržavaju isti društveni položaj kao i pre braka.

postavljanje problema

Ispitivanje problema bračne pokretljivosti žena u SR Makedoniji može se staviti u sledeći teorijski okvir:

1. Osnova za sklapanje brakova u našem društvu trebalo bi da su individualne karakteristike lica koja stupaju u brak i njihove emocionalne veze. Ispitivanja na tom planu u nas ukazuju da izbor bračnog druga ne zavisi samo od njihovih individualnih osobina nego i od društvenih obeležja, pre svega od zanimanja kao dominantnog faktora društvenog položaja.

2. Veliki uticaj zanimanja na izbor bračnog druga ukazuje na dve moguće pretpostavke:

— prvo, na postojanje materijalnog motiva pri izboru, čime žene ili muškarci, sklapanjem braka, obezbeđuju određenu materijalnu sigurnost;



1) Vojin Milić: »Sklapanje i razvod braka prema školskoj spremi«. Sociologija, 1959, br. 1, str. 56.

— drugo, uzimajući u obzir da društveno vrednovanje određenih zanimanja nije uvek u skladu sa materijalnom nadoknadom za njihovo izvršavanje, pretpostavljamo da ekonomska osnova ipak nije jedini uzrok za toliki uticaj zanimanja i obrazovanja na bračni izbor. Sve nas upućuje na to da masovnost u školovanju žena pridonosi tome da se individualne osobenosti pojedinaca uspešno kombinuju sa profesionalnim sličnostima i stremljenjima njihovih bračnih drugova.

3. Uzlazno pomeranje žena u sistemu društvene slojevitosti putem braka, odnosno preko zanimanja bračnog druga, navodi nas na pretpostavku da žene u nedovoljnoj meri koriste druge kanale društvene pokretljivosti sa najvećom »propusnom jačinom« koji su masovni i dostupni svim pojedincima u našem društvu.

4. Ispitivanje bračne pokretljivosti ukazuje na jedan značajan fenomen samoobnavljanja slojeva ili na problem kontaktiranja ili socijalne distance između pripadnika različitih društvenih slojeva. Drugim rečima, može nam ukazati na otvorenost društvene strukture. Učešće homogamnih i heterogamnih brakova ukazuje na zatvorenost ili otvorenost određenih grupa zanimanja. Neka istraživanja društvene pokretljivosti u nas²⁾ već su pokazala da je samoobnavljanje najveće kod slojeva koji se nalaze na vrhu ili pri dnu društvene lestvice. Objasnjenje se može naći u tendenciji najviših slojeva da zadrže svoj postojeći položaj, jer bi svaka promena značila samo silaznu pokretljivost. Zbog toga je njihova aktivnost usmerena samoobnavljanju, dok je kod najnižih slojeva samoobnavljanje rezultat ograničenih mogućnosti za uzlaznu pokretljivost.

5. Bračna pokretljivost javlja se i kao sintetički indikator emancipacije žena uopšte, jer se njenim ispitivanjem može utvrditi nivo emancipacije. Naime, smanjivanje bračne pokretljivosti u nas znači povećanje drugih vidova društvene pokretljivosti, koji su rezultat ličnih uspeha i postignuća.

hipoteze

Iz iznesenog problema proizlaze konkretne hipoteze koje su proveravane u analizi podataka za SR Makedoniju.

1. Zanimanje i obrazovanje kao pokazatelji društvenog položaja imaju veliki uticaj na izbor bračnih drugova u SRM.
2. Brak se najčešće sklapa između pripadnika iste ili slične grupe zanimanja.
3. Značajan broj profesionalno heterogenih brakova ukazuje da je brak kanal društvene pokretljivosti.
4. Preko heterogenih brakova žene u većoj meri ostvaruju uzlaznu pokretljivost.
5. Muškarci u odnosu na žene u znatno manjoj meri ostvaruju uzlaznu pokretljivost.
6. Bračnu pokretljivost u najvećem obimu i intenzitetu ostvaruju žene sa srednjim obrazovanjem i odgovarajućim zanimanjem.
7. Bračnu pokretljivost u najmanjem obimu i intenzitetu ostvaruju poljoprivrednice.



2) Vojin Milić: »Osvrt na društvenu pokretljivost u Jugoslaviji«. *Statistička revija*, 1960, br. 3/4, str. 184—235; Andrej, Caserman: *Analiza družbene mobilnosti v SR Sloveniji*. Ljubljana, ISF pri Univerzi v Ljubliani, 1972.

izvor podataka

Podaci kojima su proverane hipoteze predstavljaju deo podataka iz istraživanja »Društvena stratifikacija i društvena mobilnost u SR Makedoniji« koje je realizirao 1970. Institut za sociološka i političko-pravna istraživanja u Skopju. Ispitanici su sabirani na osnovi snow-ball uzorka. Na taj su način formirane grupe od 7 respondenta, koji se nalaze u prijateljskim odnosima. Respondenti nisu davali obaveštenja samo za sebe nego i za svoje bračne drugove, roditelje i roditelje njihovih roditelja, tako da se istraživanje proširilo na tri generacije koje žive u Makedoniji od kraja 19. veka i u 20. veku. Treba napomenuti da cilj tog istraživanja nije bila bračna pokretljivost što ima uticaja na mogućnosti analize i interpretacije. Da bi zaključci analize bili izvesniji, korišćeni su i podaci koje nudi zvanična statistička dokumentacija o zanimanjima bračnih drugova u SR Makedoniji za godinu 1965. i za period 1970—1975, za koji postoje podaci.

analiza

Izvršenom analizom³⁾ problema bračne pokretljivosti u SR Makedoniji utvrđeno je da zanimanje i obrazovanje imaju veliki uticaj na izbor bračnih drugova.

Brak se, ipak, najčešće sklapa između pripadnika iste ili slične grupe zanimanja, koje zauzimaju sličan društveni položaj. Značajan broj heterogenih brakova potvrđuje pretpostavku o braku kao kanalu društvene pokretljivosti u SRM, koji ne bi trebalo zanemarivati. Koriste ga žene znatno više od muškaraca, a njime uglavnom obezbeđuju bolji društveni položaj, znači ostvaruju uzlaznu bračnu pokretljivost. Utvrđene su razlike između različitih profesionalnih grupa žena. Najpokretljivije su žene sa zanimanjima koja odgovaraju srednjem obrazovanju.

Interes ovog izlaganja usmeren je na poljoprivrednu grupu zanimanja koja se nalazi na najnižem stupnju u hijerarhijskoj klasifikaciji zanimanja. Pretpostavlja se da je zbog toga kod ove grupe izbor bračnih drugova najviše ograničen, posledica toga jeste i ograničenje mogućnosti bračne pokretljivosti.

Analiza podataka o zanimanju bračnih drugova u Makedoniji na početku ovog veka i između dva rata ne daje nam velike mogućnosti za zaključivanje o bračnoj pokretljivosti jer su brakovi gotovo isključivo homogeni. Radi se o homogamnim brakovima poljoprivrednika koji ukazuju na opštu društvenu strukturu u Makedoniji u to vreme. Zaključak o nepokretljivosti više govori o tome da nismo izabrali odgovarajući pristup istraživanom problemu, nego o samom pitanju nepokretljivosti. Naime, radi se o tome da u agrarnoj, industrijski nerazvijenoj i patrijarhalnoj Makedoniji zani-

3) Amalija Jovanović: **Bračna pokretljivost u SRM**. Magistrski rad.

nje nije bilo uzrok diferencijacije društva, jer se zna na kom stepenu razvijenosti proizvodnih snaga zanimanje ima značajniju ulogu u socijalnoj i klasnoj diferencijaciji društva.

Ovaj propust može se opravdati činjenicom da istraživanje nije izvedeno sa ciljem da se istraži bračna pokretljivost, jer bi se inače pitanja u upitniku nužno morala koncentrisati na veličinu zemljišnog poseda⁴⁾ na brojno stanje stoke i na druge pokazatelje ekonomske diferencijacije u društvu toga vremena, a ne na zanimanje bračnih drugova. Verovatno bi se na osnovu ovih pokazatelja moglo zaključiti da je i u to vreme brak bio značajan kanal društvene pokretljivosti.

Na osnovu podataka o zanimanju bračnih drugova (koji nam ilustruju situaciju posle rata) možemo konstatovati da je profesionalna diferencijacija društva na takvom stepenu da zanimanje predstavlja dominantan pokazatelj društvenog položaja pojedinca. Već smo istakli da podaci o svim profesionalnim grupama ukazuju na veliki značaj braka kao kanala društvene pokretljivosti, pre svega žene, jer se one u većoj meri nego muškarci uzlazno pomeraju; za muškarce je karakteristična silazna bračna pokretljivost. No u najvećoj su meri zastupljeni brakovi u okviru iste profesionalne grupe⁵⁾ U poređujući podatke o brakovima u pojedinim grupama vidimo da je homogamija najveća kod poljoprivredne grupe zanimanja (muškarci 100% i žene 92,3%), a to znači istovremeno i najmanju pokretljivost.⁶⁾

Proveravajući zaključke iz pomenutog istraživanja zvaničnim statističkim podacima o zanimanjima supružnika u SR Makedoniji, dobijamo potpuniju sliku. Nedostatak upotrebe statističkih podataka za ispitivanje društvene pokretljivosti jest u tome⁷⁾ da klasifikacija zanimanja nije izvršena u vertikalnoj liniji nego po delatnostima. Ovo donekle zamagljuje pretstavu o pokretljivosti i navodi na pretpostavke umesto na precizne zaključke.

Godine 1965. poljoprivredna grupa zanimanja predstavlja se kao najzatvorenija u poređenju sa drugim grupama zanimanja. To je karakteristično i za žene i za muškarce. Poljoprivrednici muškarci još više sklapaju brakove sa poljoprivrednicama (u 77,6% slučajeva a kod žena ovaj procent iznosi 60,1%). Za muškarce iz grupe industrijskih radnika udalo se 24,9% poljoprivrednica, a 10,1% njih udalo se za radnike u trgovini, uslugama i zaštiti. Ostatak sklopljenih brakova u malim je procentima raspoređen među druge grupe zanimanja (na primer, 1,4% poljoprivrednica udalo se za muškarce iz grupe »upravni i administrativni radnici i rukovodeći personal« i 2,1% za muškarce iz grupe »stručnjaci i umetnici«).

4) V. I. Lenjin: *Razvitokot na kapitalizmot vo Rusija*. Skopje, Kultura, 1967.

5) Prema podacima iz istraživanja, 37,7% muškaraca sklopilo je homogaman brak, 63,7% hipogaman, a 8,6% hipergaman brak.

6) Od žena, homogaman brak sklopilo je 47,63%, hipogaman — 21,9%, a hipergaman — 30,6%.

7) Opširnije o nedostacima statističke klasifikacije zanimanja u napisu Vojin Milić: »Sklapanje i razvod braka prema zanimanju«. *Statistička revija*. 1957. br. 1. str. 19—44.

Tabela 1

Sklopavanje brakova poljoprivrednica prema zanimanju bračnog druga (1965, 1970—1974)

Zanimanje bračnog druga	Brakovi poljoprivrednica po godinama											
	1965		1970		1971		1972		1973		1974	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Poljoprivrednici i srodna zanimanja	3.558	60,1	2.324	65,7	2.119	62,3	2.067	63,4	2.318	60,2	2.349	61,0
Industrijski radnici i srodno zanimanje	1.477	24,9	749	21,2	910	26,8	833	25,5	1.118	29,1	1.081	28,1
Radnici u trgovini, uslugama i zaštiti	600	10,1	208	5,9	78	2,3	64	1,9	104	2,7	111	2,9
Upravni, administrativni i srodni radnici i rukovodeći personal	81	1,4	24	0,7	32	0,9	22	0,7	45	1,2	42	1,1
Stručnjaci i umetnici	124	2,1	56	1,6	49	1,5	54	1,7	62	1,6	64	1,7
Druge zanimanja i radnici bez zanimanja	3	0,1	116	3,3	178	5,2	199	6,1	138	3,6	144	3,7
Lica sa ličnim primanjima	15	0,2	6	0,1	6	0,2	7	0,2	3	0,1	11	0,3
Izdržavana lica	61	1,1	55	1,5	28	0,8	15	0,5	59	1,5	48	1,2
Ukupno	3.558	100,0	3.538	100,0	3.400	100,0	3.261	100,0	3.847	100,0	3.850	100,0

Izvor: Prirodno dviženje na naselenieto vo SRM za godinite 1965, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974. Skopje, Republički zavod za statistika na SR Makedonija.

U 1970. godini bilo je sklapanje brakova poljoprivrednika i poljoprivrednica dosta slično onome iz 1965. I te godine poljoprivrednice u najvećoj meri sklapaju brakove sa poljoprivrednicima (65,7%). Nadalje, u 21,2% slučajeva udale su se za industrijske radnike i za lica srodnih zanimanja, a u 5,9% slučajeva za radnike u trgovini, uslugama i zaštiti. Žene iz drugih grupa zanimanja pokretljivije su od poljoprivrednica, sa izuzetkom žena industrijskih radnica.

Muškarci poljoprivrednici u navedenoj godini birali su svoje supruge više iz drugih grupa nego u prethodnim godinama. U svojoj grupi bračnu drugaricu je potražilo 46,6% poljoprivrednika. Ipak, ovaj podatak nam ne može poslužiti kao indikator neke značajne promene u ponašanju poljoprivrednika prilikom njihovog bračnog izbora, jer je oko polovinu njih sklopilo brak (50,5%) sa ženama iz grupe »izdržavana lica« što onemogućava detaljniju analizu. Naime, pretpostavlja se da njihove supruge pripadaju istoj grupi zanimanja kao i oni ili sličnoj, međutim, zbog profesionalne nediferenciranosti grupe »izdržavana lica« to se ne može sa sigurnošću utvrditi. Čak se konstatira da je te godine u porastu broj brakova muškaraca iz svih profesionalnih grupa sa ženama iz grupe zanimanja »izdržavana lica«. Verujemo da je takva situacija posledica ukupnog društveno-ekonomskog stanja zbog čega je došlo do povećanja broja nezaposlenih, kojih je ipak više među ženama.

U godini 1971. poljoprivrednice su opet dosta stabilne u svom bračnom izboru, jer one u 62,3% slučajeva biraju poljoprivrednika za svog bračnog druga. U 26,8% slučajeva one su se ove godine udale za industrijske radnike i 2,3% od njih za radnika u trgovini usluga i zaštiti. Dalje, poljoprivrednici su izabrali žene istog zanimanja u 50,6% slučajeva, dok je njih 46,3% izabralo žene iz grupe izdržavanih lica za koje opet pretpostavljamo da su poljoprivrednog pokla.

Godine 1972. poljoprivrednice su se u 63,4% slučajeva udale za poljoprivrednike, dok se za industrijske radnike i za lica srodnih zanimanja udalo 25,5% žena, a za muškarce iz grupe »radnici u trgovini, uslugama i zaštiti« udalo se 1,96% poljoprivrednica. Nadalje, godine 1972. poljoprivrednici su u 51,2% slučajeva sklopili brakove sa poljoprivrednicima, dok je njih 46,0% sklopilo brakove sa ženama koje se u statističkoj klasifikaciji zanimanja nalaze u grupi »izdržavana lica«.

Ponašanje u bračnom izboru poljoprivrednica u SRM u 1973. godini ostaje gotovo nepromenjeno. One su i te godine u najvećoj meri orijentisane na izbor bračnih drugova u okviru svoje grupe. Tako ih se 60,3% udalo za poljoprivrednike, 29,1% za industrijske radnike, 2,7% za radnike u trgovini, uslugama i zaštiti i 3,6% za lica drugih zanimanja ili lica bez zanimanja. Poljoprivrednici i opet najveći izbor vrše u svojoj sopstvenoj grupi (57,7%) i u grupi žena izdržavanih lica (38,3%).

U godini 1974. (poslednjoj u ovom prikazu) gotovo nema promena u sklapanju brakova poljoprivrednica. Slično kao u prethodnim godinama one su se u većini udavale za poljoprivrednike (61,0%) i za industrijske radnike i muškarce srodnih zanimanja (28,1%). Njihova udaja za radnike u trgovini, uslugama i zaštiti značajno odstupa

(2,9%) kao i u prethodnim godinama. I kod muškaraca poljoprivrednog zanimanja u ovoj godini stanje se nije promenilo. Njih 59,1% oženilo se poljoprivrednicama, a 36,4% ženama iz grupe izdržanih lica.

zaključak

Smatramo da dva pomenuta organičenja izložene analize — neizvornost empirijskih podataka i nemogućnost detaljnijeg i preciznijeg analiziranja statističkih podataka — onemogućuju da se rezultati ove analize prihvate sa potpunom sigurnošću, ali ih ipak ne dovode u pitanje.

Poljoprivrednice bračni izbor vrše uglavnom u okviru svoje grupe i grupe industrijskih radnika, koja u društvenoj hijerarhiji zauzima slično mesto kao i njihovo, ali ipak znači poboljšanje njihovog društvenog položaja već zbog samog prekida teškog poljoprivrednog poziva i seoskog načina života. Bračne veze sa grupom radnika u trgovini, uslugama i zaštiti već su veoma retka, dok su druge kombinacije bračnih veza neznajne. Žene drugih zanimanja lakše i u većoj meri od poljoprivrednica ostvaruju uzlaznu bračnu pokretljivost, posebno one sa zanimanjima koja odgovaraju srednjoj stručnoj spremi. Već ova razlika od drugih žena navodi nas na zaključak da je velika endogamija u bračnom izboru poljoprivrednica rezultat objektivnog društvenog položaja njihove grupe zanimanja, a ne rezultat njihovih subjektivnih želja i stremljenja. Na ovo ukazuje i slično ponašanje muškaraca iz njihove grupe zanimanja.

Uopšte uzeto, u statističkoj seriji od šest godina učešće homogenih brakova poljoprivrednica nije se bitveno promenilo. Izuzev malih varijacija po pojedinim godinama, podaci ne ukazuju na neku tendenciju menjanja poljoprivredne grupe zanimanja u pogledu profesionalne heterogenosti ili homogenosti bračnih kombinacija. Možda bi proučavanje dužeg vremenskog perioda doprinelo sagledavanju problema i ukazalo na promene kao što je to slučaj sa upoređivanjem empirijskih podataka i statističkih.

Za preciznije sagledavanje bračne pokretljivosti kod nas nužno je, ipak, sprovesti posebno istraživanje uzimajući u obzir sve elemente značajne za bračnu pokretljivost, i tako, popuniti praznine u sagledavanju tog problema.

Amalija Jovanović:

Marital Mobility of Farm Women in the SR Macedonia

Summary

Farm women usually chose husbands either from their own group, or from the group of industrial workers, which is on a similar level to theirs in the social hierarchy, but nevertheless means an improvement of their social status because they do not have to do only more exhausting farm work, and they leave the rural way of life. Marriage to salesworkers, service workers and protective service workers (firefighters, policemen etc.) is very rare, while other combinations of marriage ties are insignificant. Women of other occupations, especially those whose occupations demand a level of education that corresponds to secondary school, find it easier to marry outside their group than do farm women. This difference makes us conclude that the great endogamy in the farm women's choice of marriage partners is a result of the objective social position of their occupational group, not a result of their subjective desires and aspirations. The similar behaviour of men from their occupational group also indicates this.

In general, in the statistical series of six years, there were no essential changes in the participation of homogameous marriages of peasant women. Apart from small variations in certain years, the data do not indicate any tendency of change concerning the professional heterogeneity or homogeneity of marital combinations in the agricultural occupational group. Perhaps research into a longer period of time would give more insight into the problem and indicate changes, as does a comparison between empirical and statistical data.

Движение брачности среди сельскохозяйственных работников в СР Македонии

Резюме

Подбор брачных пар среди сельскохозяйственных работников главным образом осуществляется в рамках их группы и группы рабочих занятых в промышленности, которая в общественной иерархии занимает приблизительно одинаковое место но в определенном смысле представляет улучшение их общественного положения ввиду их перерыва с весьма трудной сельскохозяйственной профессией и сельским образом жизни. Брачные связи с группой рабочих занятых в торговле, сфере обслуживания и пр. очень редкие, тогда как другие брачные комбинации в этом отношении незначительны. Женщины имеющие другие профессии легче и в большей степени чем сельскохозяйственные работницы осуществляют восходящее брачное движение, в особенности те женщины у которых профессия на уровне среднего образования. Уже эти различия и признаки отличающие их от других групп женщин приводят нас к выводу, что сильная эндогамия в брачной избирательности сельскохозяйственных работников не является в результате их субъективных желаний и стремлений, наоборот, она отражает объективное общественное положение их группы. На это нас наводит и подобное поведение мужчин из группы их профессий.

В общем итоге, в статистической серии в течение шести лет, участие гомогамных браков среди сельскохозяйственных работников в сущности не изменилось. За исключением отдельных вариаций, по отдельным годам, данные не показали определенной тенденции к замене сельскохозяйственной группы занятий по отношению к профессиональной гетерогенности или гомогенности брачных комбинаций. Возможно, что исследование более продолжительного периода раскроет в новом свете проблему и укажет на перемены как в случае сравнения эмпирических и статистических данных.

If we wish to gain deeper knowledge of marital mobility in Yugoslavia, it is necessary to carry out special research, taking into account all the elements significant for marital mobility, and thus complete our understanding of that problems. ●

Для более подробного анализа движения брачности у нас необходимо провести специальные исследования на основании всех элементов имеющих значение для движения брачности и таким образом его показать в новом свете. ●